

Міністерство освіти і науки України
Донецький державний університет економіки та торгівлі
ім. М. І. Туган-Барановського

Торгівля і ринок України

Тематичний збірник наукових праць
з проблем торгівлі і громадського харчування

Міністерство освіти і науки України
Донецький державний університет економіки і торгівлі
ім. М. Туган-Барановського

ТОРГІВЛЯ І РИНОК УКРАЇНИ

Тематичний збірник наукових праць
з проблем торгівлі і громадського харчування

Випуск 13
Том III

Донецьк – 2002

ББК 65.422

Колектив авторів

Торгівля і ринок України. Тематичний збірник наукових праць з проблем торгівлі і громадського харчування. Випуск 13. Том III. / Голов. ред. О.О.Шубін. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2002. – 386 с.

Редакційна колегія:

Шубін О.О., к. х. н. (голов. редактор);
Садеков А.А., к.е.н. (відп. редактор);
Донець Л.І., к.е.н. (відп. секретар);
Аветисова А.О., к.е.н.;
Амітан В.Н., д.е.н.;
Бакунов О.О., к.е.н.;
Балабанова Л.В., д.е.н.;
Білопольський М.Г., д.е.н.;
Брітченко Г.І., д.е.н.;
Горожанкіна М.Є., к.е.н.;

Крихтін Є.І., д.е.н.;
Ландик В.І., к.т.н.;
Макогон Ю.В., д.е.н.;
Омелянович Л.О., д.е.н.;
Поклонський Ф.Є., д.е.н.;
Сальников О.М., к.е.н.;
Семенов А.Г., д.е.н.;
Сухарев П.М., к.е.н.;
Чацкіс Ю.Д., к.е.н.

Збірник розрахований на наукових та практичних працівників, керівників торговельних та інших галузевих підприємств, викладачів вищої школи, аспірантів, магістрантів, студентів.

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. Протокол № 11 від 27.06.2002 р.

Збірник входить до Переліку наукових видань, затвердженого ВАК України, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт.

Бюлетень ВАК № 4 /1999р.

ISBN 966-7634-06-X

©Донецький державний університет
економіки і торгівлі
ім. М.Туган-Барановського, 2002

ти, що ця проблема також обійдена увагою вітчизняних економістів, попри її актуальність, тому що підприємство нині у більшій мірі цікавлять результати перспективного аналізу.

Усе вищевикладене дозволяє автору зробити наступні висновки. Для керування потоками коштів на підприємстві необхідна інформація може бути отримана зі звіту про рух грошових коштів і прогнозного бюджету про грошові потоки. Інформація звіту про грошові кошти дозволяє повніше охарактеризувати й оцінити зміни у фінансовому стані підприємства, тому що всі зміни у його фінансових ресурсах проглядаються з погляду руху коштів.

На сьогоднішні дні відсутня методика аналізу грошових потоків, що дозволяла б реалізовувати аналітичні задачі в комплексі з урахуванням інформаційних можливостей суб'єктів господарювання. Для одержання більш повних результатів аналізу, аналіз грошових потоків, проведений на основі інформації звіту про рух коштів, необхідно розглядати у взаємному ув'язуванні з іншими аспектами діяльності суб'єктів, що господарюють, тобто із широким використанням даних інших форм фінансової звітності.

Література

1. Ван Хорн Дж. К. Основи керування фінансами: Пер. з англ. – М.: Фінанси і статистика, 1997. – 800с.
2. Ковальов В.В. Фінансовий аналіз: методи і процедури.-М.: Фінанси і статистика, 2001. – 560с.
3. Кононенко О. Читаємо фінансову звітність // Податки і бухгалтерський облік: Бліц – бібліотека. – Х.: Фактор, 2000. – 96 с.
4. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: Монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 387с.
5. Павленко А.Ф., Чумаченко М.Г. Трансформація курсу "Економічний аналіз діяльності підприємства": Наук. доповідь. – К.: КНЕУ, 2001. – 88с.

УДК 336.71

УПРАВЛІННЯ І АНАЛІЗ ПРОЦЕНТНИХ ДОХОДІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Ігор Брітченко

У статті розглядаються проблеми процентних доходів комерційних банків, які ґрунтуються на прибутковості здійснюваних кредитних операцій. Підкреслюється залежність між чутливими до змін процентних ставок активами і зобов'язаннями по них. Досліджуються три класи ситуацій

щодо пасивів та активів, чутливих до процентної ставки, а також робляться відповідні висновки.

Одним з найважливіших аспектів організації кредитних відносин, який визначає їхню ефективність для комерційного банку, є прибутковість здійснюваних кредитних операцій, що утворюють базову передумову кредитування клієнтів, а отже, і сукупність вихідних початків забезпечення безперервності відтворювального процесу.

Відсоток, тобто плата за кредит, без сумніву утворює один із ключових елементів кредитних відносин і служить вираженням економічної зацікавленості кредитора в передачі коштів у тимчасове користування. У ринковому господарстві сплата відсотків є не що інше, як передача частини прибутку (доходу), який одержує позичальник, своєму кредитору. Плату за позикові засоби кредитор вимагає тому, що він передає частину свого капіталу (майна) боржнику і сам позбавляється можливості одержати за час кредитної угоди власний прибуток.

Таким чином, процентні доходи традиційно займають найбільш питому вагу в структурі банківських доходів. Планування і оцінка їхньої стабільності і дія факторів, які впливають на зміни прибутковості операцій, є складовими частинами аналізу прибутковості комерційного банку.

Стабільність банківських процентних доходів і витрат прямо залежить від різниці (розриву, чистої вартості, гепу) між чутливими до змін процентних ставок активами (ЧПА) і зобов'язаннями (ЧПЗ):

$$\text{Геп(Розрив)} = \text{ЧПА} - \text{ЧПЗ} - \text{в абсолютних одиницях (грошовий геп);}$$
$$p = \text{ЧПА} : \text{ЧПЗ} - \text{у відносних одиницях (чутливість гепу).}$$

Управління гепом можна визначити як управління обумовленими рівнями активів і пасивів, чутливих до зміни процентної ставки в кредитному портфелі банку, або як стратегію мінімізації процентної маржі протягом циклу зміни процентної ставки.

Саме по величині процентної маржі можна судити про прибутковість банку. Чим більше значення процентної маржі, тим більше доходів, а отже і прибутку, одержить банк. Величину процентної маржі можна визначити за формулою:

$$\text{ЧПМ} = (\text{ЧПД} / \text{ПА}) \cdot \text{ДО} \cdot 100\%,$$

де ЧПМ – чиста процентна маржа; ЧПД – чистий процентний доход;
ПА – середні процентні активи.

Найважливішим показником ефективної діяльності комерційного банку є спред – різниця між середніми процентними ставками, отриманими і виплаченими: $S = \text{ПД} - \text{ПР}$.

Процентні ставки, які плавають, можуть збільшувати чистий дохід банку у вигляді відсотків, знижувати його або не впливати на нього. Це залежить від структури портфеля, чутливості до ставки і величини чистої вартості банку. З точки зору управління варто розрізнити три класи ситуацій:

– негативне значення чистої вартості банку показує, що у нього більше пасивів, ніж активів, чутливих до процентної ставки: $Aч - Пч < 0$.

Коли процентна ставка зростає за якийсь період, банк виплачує більш високу процентну ставку по всім пасивам, які переоцінюються, і одержує більший дохід по всім активам, які переоцінюються. Якщо всі ставки одночасно піднімаються на однакову величину, то витрати по виплаті відсотків виявляються вищими, ніж дохід у вигляді відсотків, оскільки пропорційно більше пасивів переоцінюються. Спред між середнім доходом банку по "працюючих" активах і середній вартості пасивів, по яких виплачуються відсотки, зменшується, таким чином знижується чистий дохід у вигляді відсотків. Коли в якийсь період падають процентні ставки, то більше пасивів, ніж активів, переоцінюються по більш низьких ставках, середній спред зростає і чистий дохід у вигляді відсотків збільшується. Оптимальний варіант при зниженні відсотків забезпечує переоцінку пасивів раніше, ніж переоцінку активів, знижуючи ліквідний і процентний ризики;

– позитивне значення чистої вартості банку показує, що у ньому більше активів, ніж пасивів, чутливих до процентної ставки: $Aч - Пч > 0$.

Коли зростає короткострокова процентна ставка, дохід у вигляді відсотків піднімається вище, ніж витрати по їх виплаті, оскільки пропорційно більше активів переоцінюються. Аналогічно збільшуються спред і чистий дохід у вигляді відсотків. Зниження короткострокових процентних ставок дає протилежний ефект: дохід у вигляді відсотків падає нижче, ніж витрати по виплаті відсотків, спред банку і чистий дохід у вигляді відсотків знижуються;

– якщо чиста вартість банку має нульове значення, то чутливі до процентної ставки активи і пасиви рівні, і однакові зміни процентної ставки не впливають на чистий дохід у вигляді відсотків: $Aч - Пч = 0$.

В умовах оптимального варіанту при підвищенні відсотка очікується зростання прибутку, при зниженні відсотка – згладжується зниження обсягу прибутку. Цей варіант практично недосяжний через постійну зміну структури обсягів $Aч$ і $Пч$ протягом часу процентного циклу.

Багато факторів впливають на чистий дохід у вигляді відсотків. До цих факторів, наприклад, належать зміни у рівні процентної ставки, відносинах між нормою доходу банку і вартістю відсотків, обсязі випущених в обіг активів і пасивів, структурі активів і пасивів. Одні фактори частково контрольовані, інші – не підлягають контролю. Управління активами і пасивами визначає вплив усіх факторів на чистий дохід у вигляді відсотків.

Будь-яка зміна в складі портфелю потенційно позначається на чистому доході у вигляді відсотків. Банки можуть намагатися збільшувати чутливість активів до ставки, оцінюючи великі обсяги позичок по ставці, яка плаває (процентна ставка, прив'язана до базової ставки, яка змінюється згодом у залежності від стану ринкових умов). Вони можуть намагатися знизити чутливість пасивів до ставки, замінюючи довгострокові придбані фонди на короткострокові. Ці угоди відбиваються як на "чистій вартості" банку, так і на ступені ризику банку в зв'язку з процентними ставками. Вони також змінюють чистий дохід у вигляді відсотків у порівнянні з очікуваним.

Не існує постійного співвідношення між змінами в складі портфелю і чистим доходом у вигляді відсотків, оскільки немає сталості між доходами, чутливими до процентної ставки, і доходами з фіксованою ставкою, а також між витратами по виплаті відсотків і величиною зміни фондів.

Очевидно, що прибутковість активів і витрати на виплату відсотків не змінюються одночасно або однаково. Навіть за визначений проміжок часу активи і пасиви переоцінюються з різними інтервалами, викликаючи рух коштів, який може значно відрізнитися від прогнозованого за допомогою чистої вартості банку.

Управляючи банками повинні розраховувати чисту вартість банків на відносно короткий термін, щоб оптимально її використовувати. На жаль, це породжує проблеми класифікації кредитів зі ставками, які плавають і пов'язані з базовими ставками банку. Частоту змін базових ставок не можна вгадати, оскільки невідомо, коли зміняться процентні ставки ринку. Наприклад, у США була ситуація, при якій Нью-Йоркський банк змінював базову ставку 52 рази. Українські банки також нерідко змінюють свої процентні ставки в залежності від економічної ситуації на ринку. Так, у 2001 році НБУ 5 разів змінював свою дисконтну ставку.

Будь-яка оцінка впливу чистої вартості банку на майбутні доходи суб'єктивна, оскільки заснована на прогнозуванні процентної ставки. Однак аналіз чутливості з використанням різноманіття варіантів поведінки процентної ставки надає корисну інформацію про величину процентного ризику:

1. Неможливо завбачати напрямок і величину процентних ставок, навіть у найближчій перспективі. Керівництву варто проводити аналіз чутливості для оцінки передбачуваного доходу, який самоокупається, у широкому діапазоні – від кращого до гіршого випадку, з врахуванням найбільш ймовірних змін процентних ставок.

2. Базова ставка змінюється дуже невиразно, і відповідні результати доходу непередбачені.

3. Показник чистої вартості банку неточно відбиває ризик, пов'язаний із процентною ставкою, оскільки не враховує часу припливу грошової маси для активів і пасивів у межах тієї ж класифікації по термінах пога-

шення. Коли чиста вартість банку дорівнює нулю, чистий дохід у вигляді відсотків усе-таки міняється, оскільки рух готівки по активах і по пасивах не синхронний.

Таким чином, величина чистої вартості банку вказує на розмір прийнятого ним на себе ризику.

Банк здатний систематично збільшувати чистий дохід у вигляді відсотків, якщо зможе точно спрогнозувати ставки і відповідним чином змінити чисту вартість банку. Якщо керівництво банку очікує росту ставок, то воно повинно збільшити чисту вартість. Якщо керівництво припускає, що ставки знизяться, то воно повинно зменшити чисту вартість банку.

На жаль, важко активно змінювати чисту вартість банку і послідовно нарощувати прибуток. По-перше, прогнозування процентних ставок найчастіше невірне. Щоб надійно змінити чисту вартість банку і збільшити чистий дохід з відсотка, керівник повинен передбачати погоджені прогнози ринку по майбутніх процентних ставках. Багато банків намагаються обійти ці труднощі, пристосовуючись до зміни чистої вартості банку тільки на короткі проміжки часу. По-друге, навіть коли прогноз зміни ставок виявляється вірним, банкам бракує гнучкості в управлінні чистою вартістю банку. Позичальники позичок і вкладники вибирають умови з тих, які запропоновані банком. У банків є можливість тільки часткового контролю за переоцінкою і погашенням.

Консультанти Всесвітнього Банку встановили, що частка банківського кредитування економіки складає не більш 6% ВВП у порівнянні з накопиченою заборгованістю по платежах (більш 120%). Великі витрати від того, що робота банків неефективна (непродуктивні активи, багато "проблемних" кредитів і т.ін.). По депозитах банк платить 3-5%, а вартість його кредитів перевищує 30%.

Основною проблемою усієї фінансової системи в 2002 році залишиться незбалансованість валютного ринку (перевищення пропозиції валюти над попитом на неї). Ринок пропозиції валюти є серйозним джерелом зростання грошової маси, а отже і інфляції. Ще одним фактором нестабільності є залишки на бюджетних рахунках усіх рівнів, включаючи рахунки позабюджетних фондів. Сума цих засобів вже набрала загрозливих розмірів - від 4,5 до 5,5 млрд. грн. Залишки на рахунках уряду в НБУ складають близько 2 млрд. грн. Ці засоби, виявляючись в обороті, обов'язково приведуть до значного зростання інфляції.

Однією з важливих проблем сучасної української економіки в банківській сфері є взаємини комерційних банків і держави. Це стосується як збереження банківської таємниці, так і іншого контролю держави за діяльністю банків. Згідно фінансового рейтингу газети "Бізнес" за 2001 рік, найбільш шкідливим рішенням для банківської системи було рішення про встановлення тотального контролю за грошовими потоками з боку контролюючих органів. У Росії, після введення в силу закону про боротьбу з від-

миванням коштів, надходження грошей у російські банки скоротилося на 60%. Ще одним прикладом жорсткого втручання держави в банківську таємницю є порядок припинення видаткових операцій з поточних рахунків клієнтів органами Держстраху.

Держава створює вкрай несприятливу атмосферу для працівників банківської сфери. В Україні значна частина фірм і громадян воліють працювати "у тіні". Обороти тіншового сектора економіки зрівнюються з офіційним ВВП (збереження в 2001 році 6% інфляції при зростанні наявних у обігу до 40%). У цій ситуації банкіри приречені обслуговувати фінансові потоки, у тому числі і "тіньові".

Державний контроль повинен сприяти не тільки відповідності дій комерційних банків існуючому законодавству, але і допомагати банкам переборювати їхні власні проблеми. Однією з типових проблем будь-якого комерційного банку є проблемні кредити. Дослідження статистики банківських банкрутств США в 1988 виявило, що незадовільна якість кредитів обумовила банкрутство в 98% випадків. Аналогічна ситуація спостерігається і в Україні.

Національним банком України вже зроблено деякі відповідні заходи, зокрема, прийнято Положення НБУ "Про реєстр позичальників" від 27.06.01 № 245, яке передбачає на добровільній основі всім комерційним банкам надати інформацію про проблемних боржників по кредитах до єдиного реєстру проблемних позичальників. Комерційні банки, які вже уклали з НБУ відповідний договір на входження в загальну інформаційну базу, можуть користуватися такою інформацією і не повторювати помилки іншого банку, укладаючи кредитний договір з неординарним позичальником. Хоча більш ефективною була б обов'язкова участь усіх комерційних банків, які функціонують на території України, в цьому проекті. Щодо цього питання корисним було б налагодити співробітництво з країнами СНД (єдина інформаційна база проблемних позичальників вже існує в Росії). Банківська система України має необхідні технічні можливості для вирішення цього завдання.

За такою схемою можливе створення на загальнодержавному рівні інших єдиних захищених інформаційних баз. Їхнє створення саме на державному рівні стане гарантом безпечного надання інформації банками і її вірогідності, що дозволить використовувати напрацьований досвід у визначеній сфері комерційними банками, розвивати технології ліквідації проблемної кредитної заборгованості.

Важливою передумовою до видачі кредиту і благополучного його погашення є правильна оцінка заставного майна. З метою підвищення професійного підходу до оцінки заставного майна необхідно створити єдину інформаційну базу щодо працівників, які займаються оцінкою і реалізацією майна.

Доцільно створити єдину інформаційну базу відділів комерційних банків по роботі з проблемною кредитною заборгованістю, у яку можуть входити заходи щодо ліквідації проблемних кредитів, що дозволить підвищити ефективність роботи з кредитною заборгованістю.

Інформація в єдині інформаційні системи НБУ повинна надаватися консолідовано Центральними апаратами комерційних банків і повинна обновлятися щомісяця. Для забезпечення конфіденційності інформації усі файли інформаційного обміну можуть автоматично оброблятися програмним комплексом у НБУ з використанням стандартних засобів захисту.

ВИСНОВКИ

Велика частина проблем у банківській сфері, які пов'язані з ліквідністю, виникають за межами банків, приходячи в банк від клієнта. НБУ встановлено систему фінансових показників, які визначають кредитоспроможність потенційних позичальників. Досвід банків показує, що ця система не досконала: показники не розкривають у повній мірі здатність клієнта повернути кредит і відсотки, тому що аналіз здійснюється на сальдових звітах, що фіксують визначений момент часу, залишаючи за кадром безперервні динамічні зміни. Таким чином, це звужує клієнтську базу, яка має реальну можливість одержати кредит. Можливо, необхідно перейти до більш широкого математичного аналізу кредитоспроможності позичальника, використовуючи вже існуючий набір показників фінансового стану просто як один з факторів, які впливають на рішення про видачу кредиту.

Література

1. Бритченко И.Г. Банковский маркетинг: организации процессов инвестирования. – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1997. – 200 с.
2. Бритченко И.Г. Банковский маркетинг как стимулятор рыночных преобразований // Бизнес и маркетинговый менеджмент (международные и региональные аспекты). – Донецк: ДонГАУ, 1997. – С. 123-144.
3. Бритченко И.Г., Бритченко Г.И., Талал А.А. Бизнес: путь к успеху. – Донецк: ДонГАУ, 1995. – 119 с.
4. Губерная Г.К. Рынок: новые условия управления. – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1995. – 110 с.
5. Ковалев В.В. Финансовый анализ. Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
6. Основы банковского дела / Под ред. А.Н.Мороза. – К.: Либра, 1994.
7. Спицын И.О., Спицын Я.О. Маркетинг в банке. – К.: ЦММС "Писпайп", 1993. – 656 с.
8. Уткин Э.А. Банковский маркетинг. – М.: ИНФРА – М., 1995. – 304 с.

ЗМІСТ
ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Папанка Александр О некоторых аспектах концепции налоговой политики в Донецком регионе в условиях становления рыночных отношений.....	3
Бедзай Олена Регламентне забезпечення експертної діагностики кредитних операцій комерційного банку.....	8
Бондарева Алла Аналіз впливу ризику на фінансовий стан підприємства.....	13
Бортнікова Наїля Напрямки удосконалювання аналізу грошових потоків у сучасних умовах.....	19
Брітченко Ігор Управління і аналіз процентних доходів комерційного банку.....	24
Васьковська Ірина Особливості податкового регулювання в Україні.....	31
Ващенко Наталя Спрощені види оподаткування – критичний огляд.....	39
Вожжова Олена Особливості формування ринкової вартості акцій в економіці, яка трансформується.....	45
Дядечко Лідія, Гусєва Ольга Ринкові підходи до формування оборотного капіталу торговельних підприємств.....	50
Зозуля Петро Управління банківськими ризиками.....	55
Канєєва Інара Індикатори макрофінансової сталості держави.....	60

Клоченок Людмила Деякі аспекти проблеми збереження власного капіталу підприємств торгівлі.....	66
Косова Тетяна, Лук'янченко Віталій Методика фінансового аналізу малих підприємств.....	70
Костіна Тетяна Особливості формування моделі корпоративного управління як фактора вдосконалення фінансових відносин в Україні.....	75
Кривенко Костянтин Соціальні послуги банківського сектора.....	80
Лебеденко Олена Механізм формування та використання фінансових інструментів управління торговельним підприємством.....	85
Левченко Віктор Антикризове управління фінансовими ризиками підприємства.....	90
Масленников Єгор Оцінка і прогнозування фінансової стійкості підприємств торгівлі в рамках динамічного фінансового аналізу.....	96
Наумчук Андрій Питання визначення вартості документарного акредитива.....	104
Оліфірова Юлія Планування потреб у грошових коштах на промисловому підприємстві.....	109
Омелянович Михайло Фінансові досягнення та збитки в період реформування економіки України.....	115
Орлова Валентина Комплексний аналіз діяльності платників податків у сучасних умовах.....	120
Панько Олександр Фінансові пріоритети як об'єкт дослідження діяльності торговельних підприємств.....	130

Наукове видання

ТОРГІВЛЯ І РИНОК УКРАЇНИ

*Тематичний збірник наукових праць
з проблем торгівлі і громадського харчування*
Випуск 13. Том III

Розглядаються питання сучасної стратегії реформ у торгівлі, стабілізації економіки галузі і відновлення економічного зростання та поліпшення на цій основі добробуту людей. Висвітлюються питання щодо підвищення інвестиційної привабливості підприємств, забезпечення інтеграції української економіки в структурі світового економічного простору.

Scientific publication

Trade and Market of Ukraine

*Topical collection of research papers
on the issues of trade and public catering*
Edition 13. Volume III

The problems of the present strategy of trade reforms, stabilization of economy in the branch, resumption of economic growth and people's well-being on the base are under consideration. The issues of increasing the investment attractiveness of enterprises, ensuring the Ukraine's economy integration into the world's economic environment structure are enlightened.

Відповідальний за випуск
Технічний редактор
Ст. редактор
Редактор
Коректор
Комп'ютерна верстка

Л.І. Донець
О.І. Шелудько
Л.Г. Мельникова
Л.М. Михайлик
Л.Я. Плахтій
М.О. Кудріна

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 204 від 10.11.1993 р.

Підписано до друку 25.11.2002.

Формат 60×84/16. Друк ризографія. Гарнітура "Таймс".
Обл.-вид. арк. 23,3. Ум. друк. арк. 24,1. Тираж 300 прим.

Адреса редакційної колегії збірника:

83050, м. Донецьк, вул. Щорса, 31

Донецький державний університет економіки і торгівлі

ім. М.Туган-Барановського

тел.: (062) 337-93-61

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1106 від 5.11.2002 р.